CHAPTER 12

KÜLTÜREL VE COĞRAFÎ GÖÇÜN YARATTIĞI KAYGAN ZEMİNLERDE BABALAR VE OĞULLAR

FATHERS AND SONS ON THE SLIPPERY SLOPES CREATED BY CULTURAL AND GEOGRAPHICAL MIGRATION

Sema NOYAN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi, Karabük, Türkiye
e-mail: semanoyan@karabuk.edu.tr

DOI: 10.26650/BS/AA14.2021.001-1.12

ÖZ

Eyüp Aygün Tayşir'in ilk romanı olan *4 Hane 1 Teslim* (2016) iddialı ve zengin içeriğiyle, büyüü gerçekçiliği sezdiren üslubuyla dikkat çekmektedir. Romanda, Fethiye, Almanya, Siirt, İstanbul mekânları çerçevesinde yaşayan, Doğu ve Batı arasında gelgitleri olan iki ailenin çıkmazları, çatışmaları ve çelişkileri anlatılır. Bu iki ailenin ortak yönü, babalar ve oğullar arasındaki kimlik arayışı merkezindeki çatışmaları ve doğudan batıya gerçekleştirdikleri göçlerdir. Roman kişileri olan babalar ve oğulların tümü adına ailesini sorgulayan, sentez içerikli cevaplar geliştiren Sabri, okur-yazar kimliğiyle yazarın sözcülüğünü üstlenmiş gibidir. Baba-oğul meselesi, Sigmund Freud'un geliştirdiği Oedipus kompleksi/karmaşası adıyla psikanalizin alanına girdiği gibi Türk edebiyatında da temsili olarak Doğu-Batı çatışmasıyla yakından ilgilidir. Bu yüzden oğulların babalarını aşmak için verdikleri mücadele de psikanalitik okumalara açıktır. Romanda özellikle Almanya'ya göç etmek zorunda kalan Agâh ve oğlu Baki Naim arasındaki ilişki ile Baki Naim'in, oğlu Sabri ile ilişkisi, söz konusu çatışmalar bağlamında dikkat çekmektedir. Yazar, baba-oğul ilişkisini Doğu-Batı çatışması/ikilemi paralelinde, temsili mekânlar ve hayatlar üzerinden ele almaktadır. Doğuyu temsil eden Siirt, Teneke Mahallesi, gecekondu; Batıyı temsil eden Almanya, Fethiye ve apartman dairesi; kimlik edinmeye aracı unsurlar ve çatışma mekânları olarak ön plandadır. Çalışmada mekânların kimlik edinme ve kültür üzerindeki etkileri ve baba-oğul/Doğu-Batı/iktidar çatışmalarına yansımaları tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, mekân, Doğu-Batı, babalar ve oğullar

ABSTRACT

‘4 Hane 1 Teslim / 4 Sections, 1 Transition (2016),’ which is the first novel by Eyüp Aygün Tayşir, captures attention with its ambitious and rich content and its style, which represents magical realism. The novel talks about the predicaments, conflicts, and contradictions of two families that are settled in Fethiye (Turkey), Germany, Siirt (Turkey) and Istanbul (Turkey) and that are vulnerable to the ebbs and flows of living between East and West. What these two families have in common are conflicts between fathers and sons on the basis of the search for identity and the migration of both families from East to West. Sabri, who questions himself, his past and his family on behalf of all fathers and sons serving as personalities in the novel, and who develops responses in the form of a synthesis, acts as if he assumed the narration of the story with his literary personality on behalf of the author. Just as the matter of fathers and sons is within the scope of psychoanalysis, specifically the Oedipus complex theory proposed by Sigmund Freud, it is also closely and symbolically related to the East-West conflict in Turkish literature. Therefore, the struggle of sons to outperform their fathers is also well-suited to psychoanalytical studies. In the context of these conflicts, the relationship of Ağâh and his son Baki Naim, who are forced to migrate to Germany, and the relationship of Baki Naim and his son Sabri gain attention in the novel. Through representative places and lives, the author addresses the relationship of father and son in parallel to the East-West conflict/dilemma. Siirt Teneke (Tin) Quarter and the squatter house, which represent the East, and Germany, Fethiye and the apartment, which symbolize the West, come to the fore as elements enabling the acquisition of identity and as settings for conflict. In this study, the effects of places on identity acquisition and culture, as well as the implications of places on conflicts between fathers and sons, conflicts between East and West and power will be examined.

Keywords: Migration, place, east and west, fathers and sons

EXTENDED ABSTRACT

The novel “4 Hane 1 Teslim / 4 Sections, 1 Transition (2016)” by Eyüp Aygün Tayşir is a prime work of literature. However, it captures attention with its successful parlance and fiction and its style, which represents magical realism. The novel addresses Turkey’s modernization journey and its political, cultural, geographic and religious issues on the basis of conflict between fathers and sons, power relations and migration. The novel covers the relationships of three generations with their parents and identity confusion triggered by migration for roughly three decades.

In the novel, the focus is placed primarily on the negative effects of loveless and indifferent parents on children. The relationships of Baki Naim, the protagonist of the novel, with his father Ağâh Bey and his son Sabri, which are generally shaped around conflicts, imply the existence of an insurmountable Oedipus complex in the novel. Ağâh Bey of Fethiye migrates from Istanbul to Germany for work, and after divorcing his wife, he brings his son Baki Naim and his daughter to Germany to accompany him. Nevertheless, he fails to establish a

healthy relationship with his son Baki Naim, does not give him care and affection, and cannot prevent him from having identity confusion due to the negative effects of geographic and cultural migration felt in a foreign environment. Therefore, Baki Naim experiences problems associated with his failure to identify with his father in a healthy sense and with becoming an individual throughout his life.

Nalan, who marries Baki Naim, is the daughter of a family that migrates from Siirt to the outskirts of Istanbul and settles in a squatter house. The cultural disharmony which exists between Nalan and Baki Naim from the beginning gradually creates big problems for her in married life. After Nalan's marriage, her family moves from the squatter house in Teneke Quarter to an apartment in the Bostancı district of Istanbul. Nevertheless, family members have difficulty in adapting to apartment life, which symbolizes Western culture and differs from life in the squatter house which they find closer to their culture.

This study observes that the cultural and psychological effects of migration from East to West on two families also occupy a crucial place in the novel. As they geographically and culturally migrate, both families lose their sense of belonging in relation to their living spaces, since the individual builds their identity/self and future in conjunction with their living space. In the novel, living spaces and objects that bear no familiarity create unhappy individuals who are in search of identity. The failure to connect with the living space also causes individuals to be disconnected from the culture. On the one hand, individuals who are lost on slippery ground drift apart in their search for the ideal self; on the other hand, they become alienated from their own culture (Eastern culture), namely, their own land.

Afterward, Nalan divorces Baki Naim and moves to her family's apartment with her son. Later, the family moves back to the squatter house from the apartment in Bostancı. Sabri feels closer to the apartment life (symbolizing the Western lifestyle) to a great extent, in relation to associating this life with his father's Western identity. Sabri also cannot prevent himself from experiencing identity confusion due to his experience of the ebbs and flows of living between Eastern and Western cultures since his childhood. However, in his adolescence, he faces his father by recognizing his father's real identity by virtue of a healthy separation and individualization process, and he perceives himself to be different from and superior to his father and grandfather. In this sense, he exhibits narcissistic personality traits like his father. However, through self-criticism, he also notices that he continues his father's search for identity. With an attitude that opposes authority/power, he is confronted with conflicts on topics of God, father, politics and religion.

Through intertextuality, the novel refers to Colombian writer Gabriel Garcia Marquez and Egyptian writer Naguib Mahfouz. The novel calls to mind Marquez with its style representing magical realism and Mahfouz with its themes such as Westernization, East-West relations and identity confusion. At the end of the novel, Sabri has an imaginary dialogue with Marquez, whom he admires. Despite his westernized identity, which is an object of desire, he cannot separate himself from Naguib Mahfouz, and names his second-hand bookstore after him (“Mahfuz Second-Hand Bookstore”). Sabri and his father Baki Naim both remain in limbo regarding Eastern and Western cultures. Actually, their lives, spent with a confused sense of identity and belonging, are epitomized by Naguib Mahfouz by virtue of the culture which Mahfouz represents.

In this study, fathers and sons, East and West and power conflicts will be addressed on the basis of identity, culture and living spaces.

Giriş

Eyüp Aygün Tayşir’in *4 Hane 1 Teslim* (2016) adlı romanı ilk eser olmasına rağmen başarılı dili, kurgusu ve yoğun içeriğiyle oldukça iddialı bir roman özelliği taşımaktadır. Romanın bölümlendirilmesinde musikide bölme görevi gören “hane”, geçiş için ise “teslim” terimleri kullanılmıştır.¹ Dolayısıyla roman, 1. Hane, 2. Hane, 3. Hane, 4. Hane ve Teslim olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Mekân bakımından geniş malzemeye sahip olan romanda başlığın, bölümlendirmenin yanı sıra iki anlamlı olarak mekân/hane/ev çokluğunu da vurguladığı söylenebilir. Romanda olayların başlangıcı 2 Nisan 1973 tarihi ile verilir. Vaka zamanı tahmini olarak 2000’lerin ilk yıllarına kadar devam eder. Böylelikle üç neslin anlatıldığı uzun bir zaman diliminin varlığı söz konusudur.

Romanın merkez konusu olan Doğu ve Batı meselesi, hem kişilere birer kimlik ve aidiyet kazandıran mekânlar hem de baba-oğul/iktidar/otorite ilişkileri üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Metinde geniş şekilde işlenen baba-oğul ilişkisi; Baki Naim ile babası Ağâh Bey arasındadır. İkinci sırada ise Baki Naim ile oğlu Sabri arasındaki ilişki yer alır. Bu nedenle çalışmada baba-oğul/iktidar/otorite çatışması daha çok Baki Naim’in babası ve oğluyla ilişkileri üzerinden ele alınacaktır.

Almanya’ya çalışmak için göç eden bilim adamı Ağâh Bey ile oğlu Baki Naim arasındaki çatışma ağırlıklı baba-oğul ilişkisi, romanda Doğu-Batı çatışması olarak da okunabilmektedir. Baki Naim, ergenlik yıllarında anne ve babasının boşanmasıyla Almanya’ya babasının yanına gitmek ve eğitimine tanımadığı bir ülke ve kültür ortamında devam etmek zorunda kalır. Bu zorlu süreçte ebeveyninden yeterli ilgi ve sevgi göremeyen Baki Naim, coğrafi ve kültürel göçün yarattığı olumsuz etkilerle birlikte kimlik bocalaması yaşar. Netice olarak çevre ve şartlara göre değişen farklı kimlikler edinse de içinde bulunduğu mekânların hiçbirisiyle bir bağ kuramaz. Hep “kaygan bir zemin”de, aidiyet bağı kurabileceği mekânı ve kimliğini arar. Babayı ya da iktidarı/otoriteyi aşıp kendi iktidarını kendi benliğini oluşturamaz, diğer bir deyişle kendini gerçekleştiremez. Ebeveyn ve çocuk ilişkilerinin yoğun olarak ele alındığı romanda ağırlıklı olan baba-oğul ilişkilerinin yanı sıra anne-kız ilişkilerinin de problemli olduğu görülmektedir. Bu yönüyle roman kişilerinin çoğu *anti-kahraman* özelliği sergilemektedir. Çünkü ebeveynler, çocuk eğitimi ve pedagojisinden bihaber, çocuklarına karşı sevgisiz olduklarını düşündürtecek davranışlar sergilerler. Dolayısıyla çocuklar çok erken yaşlardan itibaren ebeveynlerinin olumsuz davranışlarından kötü derecede etkilenmiş, uzun süre kimlik ve aidiyet bocalaması yaşamış, narsistik eğilimleri hatırlatacak davranışlara

1 Bu konuda yazarın açıklamaları için bkz. <https://kitapeki.com/eyup-aygun-taysir-galiba-artik-bir-ilk-romana-cesaret-edebilirim-dedim/>

sahip olarak yetişmişlerdir.² Bu yönleriyle roman, özellikle ebeveyn ve çocuk ilişkileri üzerinden psikanalitik okumaya müsait bir yapı sergilediği gibi insanın, mekânla ve mekânın kültürüyle bağ kurmasının kimlik ve aidiyet üzerindeki etkilerini göstermesi açısından da dikkate değerdir.

Dört Hane Bir Teslim romanı, büyülu gerçekçiliği sezdirenen üslubu ve muhtevası ile Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez’in üslubunu hatırlatır. Roman kişisi Sabri’nin Gabriel Garcia Marquez’e olan hayranlığı ve “Teslim” bölümünde Kolombiyalı yazarla hayalî olarak gerçekleştirdiği sohbet, bu benzerliğin bilinçli olarak kurgulanmış olduğunu düşündürmektedir. Sabri, Mısırlı sanatçı Necip Mahfuz’un da hayranıdır ve kendi sahaf dükkânına “Mahfuz Sahaf” adını koymuştur. Marquez’le gerçekleştirdiği hayalî sohbet sırasında Necip Mahfuz’u kendine daha yakın bulduğunu itiraf eder. Aslında bu itiraf, bir anlamda romanda Doğu ve Batı konusunda ârafta kalmış Sabri ve babası Baki Naim’in kimlik ve aidiyet bocalaması ile geçen yaşamlarını özetler niteliktedir. Çünkü Necip Mahfuz’un temsil ettiği kültür ve medeniyet de Türkiye ile benzer aşamalardan geçmiştir. Dolayısıyla Sabri’nin okuma ve yazmaya olan tutkusu, Gabriel Garcia Marquez’e, Necip Mahfuz’a olan hayranlığı, Doğu-Batı, iktidar, Tanrı, kültür, politika gibi konulardaki düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda, Sabri’nin bu yönleriyle yazarı temsil ettiği söylenebilir. Nitekim bir söyleşisinde Eyüp Aygün Tayşir de Marquez’e ve Mahfuz’a olan hayranlığını dile getirir.³ Çalışmada baba-oğul/Doğu-Batı/iktidar çatışmaları; kimlik, kültür ve mekânlar üzerinden tahlil edilecektir.

1. Doğu-Batı Çatışması Paralelinde Baba-Oğul İlişkisi/Çatışması

Baba-oğul çatışması en eski edebî metinlerden itibaren popüleritesi hiç azalmayan konulardandır. Günümüzde birçok yazar konuyu farklı açılardan işlemeye devam etmektedir.⁴

Romanın başkışisi Baki Naim, anne-baba sevgisizliği/ihmalkârlığı ile kültürel ve coğrafi göçün olumsuz birçok etkisini üzerinde taşır. Kendine ve çevresine yabancılaşan Baki Naim, kimlik⁵ arayışını hayatı boyunca sürdürür. Zaman zaman iki isminden birini dönüşümlü

2 Otto Kernberg, narsistik hastaların çocukluklarında, çoğunlukla şiddete meyilli, ilgisiz ebeveynlere sahip olduklarını belirtir (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kernberg, 2012, s. 205-206).

3 Bkz. <https://kitapeki.com/eyup-aygun-taysir-galiba-artik-bir-ilk-romana-cesaret-edebilirim-dedim/>

4 Bu hususta Orhan Pamuk’un *Cevdet Bey ve Oğulları*, *Kara Kitap*, *Kırmızı Saçlı Kadın* romanları ile Hasan Ali Toptaş’ın *Kuşlar Yasına Gider* adlı romanı zikredilebilir.

5 Hüsamettin İnanç, kimliğin “öteki” ile gerçekleşen sosyal bir olgu olduğunu ifade eder ve şöyle devam eder: “Kimlik edinme sürecinde birey, psikolojik ve fiziksel güvenliğini sağlamak ve toplum tarafından kabul edilmek amacıyla yaşadığı toplumun davranış modellerini, değer ve normlarını içselleştirmek ve pratiğe yansıtmak durumundadır. Bu yolla kimlik edinmek için ya başkasına göre kendini tanımlaması ya da başkası tarafından algıladığı parametrelerle kendini özdeşleştirmesi gerekir. Sosyal kurgunun sürekli ve daimi içselleştirilme süreçleri, sosyal boyutta birey kimliğinin inşasıyla sonuçlanır.” (İnanç, 2005, s. 15).

kullanarak belki de kaderini ve kimliğini değiştirebileceğini umar. Örneğin, Almanya’da Naim, İstanbul’da Baki, Fethiye’de yeniden Naim isimlerini tercih eder.⁶ Yetişkinlik dönemlerinde kendisini “yobaz olmayan dindar” olarak betimler. Aslında Baki Naim, birçok insan gibi; “ideal benlik”in peşindedir. İdeal ben’e ulaşamamak kişinin kendine saygısını yitirmesine yol açar. Bu konuda Horney’in şu tespitleri Baki Naim’in durumunun daha iyi anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Horney, nevrotik süreçte kişinin ikili bir kimlik edindiğini ifade eder. Bu kimliğin bir tarafı idealize benlik, diğer tarafı ise aşağılanan benliktir. Bu durumun sonucunda, kişinin benlik değerlendirmelerinde zıt kavrayışlar, hatalı davranışlar ve ruh durumunda çalkantılar meydana gelir. Söz konusu problemler benlikler statik ve gelişmeye açık olmayan benliklerdir (Cebeci, 2009, s. 44). Baki Naim’in çalkantılı ve çelişkili hayatı Horney’in “ikili kimlik” kavramını yansıtıyor gibidir. Romanda Baki Naim üzerinden görülebileceği gibi boşanmış anne-babadan yeterince ilgi göremeyince de çocuklarda benlik saygısı giderek düşer (Bkz. Yörükoğlu, 1986, ss. 94-96). Baki Naim, evlenmek niyetiyle tanıştığı Nâân’a kendini sanata ve müziğe ilgili, ilerde yazdıklarını yayınlayabilecek kadar yazar, fotoğraf sergisi açabilecek kadar da fotoğrafçı olarak tanıtır. Babası Agâh’a göre ise, Baki Naim, sanatçılık iddiasıyla bir sanatçının hayatını son derece başarısız bir oyunculukla taklit eden amatör bir oyuncudur. Nitekim, Baki Naim, babasının eleştirel tutum ve davranışlarını, onun istediği gibi biri olmaya çabalayarak aşabileceğini umar. Çünkü Agâh Bey, astronomi alanında başarıları olan, fotoğrafçılığa ve yazmaya karşı ilgili biridir. Baki Naim, babası istediği için teknik lisede okur, ancak bulunduğu konumdan memnun olmadığı için kimlik arayışı devam eder. Babasının çocuklukta kendisine uyguladığı fiziksel ve duygusal şiddetin yanı sıra Almanya’da tutunamamış olması da Baki Naim’in, babası karşısında aşağılık kompleksi yaşamasına ve narsistik⁷ eğilimler geliştirmesine sebep olmuş olabilir. Bu konuda Courberive, aşağılık kompleksinin meydana gelmesinde üç çevrenin önemli rol oynadığını belirtir; aile, okul,

6 Aslında Baki Naim, yaşadığı mekâna göre de kimlik değiştirmek ister. Oysa hiçbir mekâna ve kültüre kendini ait hissedemediği için seçtiği kimliklerde tutunamaz.

7 Baki Naim’in narsistik kişilik özelliklerinin yeterince anlaşılmasında Otto Kernberg’in narsistik kişilikler hakkındaki tahlillerinden yararlanılabilir. Bu noktada Kernberg, narsistik kişiliklerin kendilerinden söz etmeye, başkaları tarafından ilgi ve sevgi görmeye çok fazla ihtiyaç duyduklarını belirtir. Bunun yanında “duygusal hayatları sığdır. Başkalarının duygularına pek eşduyum duymazlar, başkalarından aldıkları takdir ya da kendi büyülenmeci fantezileri dışında hayattan pek haz almazlar ve dışarıdan gelen pırıltı solduğunda ya da kendilik saygılarını besleyen yeni kaynaklar olmadığında huzursuzluk ve sıkıntı hissederler. Başkalarına haset ederler, narsist destek bekledikleri kişileri idealleştirme, hiçbir şey beklemedikleri kişileri ise küçük görme ve onlara tepeden bakma eğilimi gösterirler. Genelde başka insanlarla olan ilişkileri sömürücü ve bazen asalaklır. Sanki suçluluk duygusu duymadan başkalarını denetlemek, onlara sahip olmak ve onları sömürmek hakkına sahip olduklarını hissetmektedirler ve çoğu zaman çekici ve davetkâr olan bir yüzün arkasında, soğukluk ve acımasızlık hissederler. Çoğu zaman bu hastaların, başkalarının hayranlık ve takdirine ihtiyaç duydukları için “bağımlı” oldukları düşünülür, ancak daha derin bir düzeyde bu kişiler, derin güvensizlikleri ve başkalarını küçümsemeleri nedeniyle herhangi bir kişiye gerçekten bağımlı olamazlar. (...) Antisosyal kişilik, narsistik kişiliğin bir alt grubu olarak kabul edilebilir.” (Kernberg, 2012, ss. 30-31).

meslek çevresi (Courberive, 1965, s. 81). Çocukluklarında aşağılanan bireyler ileride aynı aşağılamayı çocuklarına karşı da uygulamaktadırlar. Baki Naim, çocukluğu ve yetişkinliği boyunca hem babasının sevgi ve ilgisini kazanmak ister, hem de gördüğü şiddet üzerine babasına büyük bir öfke biriktirir. Çocukluktan itibaren babasına karşı geliştirdiği içerleme ve korkular nedeniyle başkalarına yabancılaşır, onlar hakkında olumlu duyguları zayıflar ve sevmeye yeteneğini kaybeder, babasının istediği gibi yaşamaya çabalarırken gerçek benliğinden uzaklaşır. Psikanalist Alice Miller’e göre; “Benliği anne-baba tarafından reddedilen çocuk, uğradığı düş kırıklığını başlarda, kendini anne-baba tarafından hangi şekilde reddedilmiş hissetmişse, aynen o şekilde ve aynı nüanslarla ifade eder.” (Miller, 2019, s. 128). Baki Naim, çocukluğunda babasından gördüğü haksız şiddet için yetişkinlik döneminde hâlâ özür bekler. Miller’e göre ebeveynin çocuğundan özür dilemesi, kendileri için büyük bir şanstır. Çünkü özür dilenince çocuklar, bu aşağılama, şiddet ve ayrımcılığın kendileri aracılığıyla da nesilden nesle aktarılmasından kurtulabilir (Miller, 2019, s. 93). Baki Naim, beklediği özür ve teselliye göremediği için de babasının şiddet, ihmal ve istismar içerikli davranışlarını farklı şekillerde oğlu Sabri’ye yansıtır.

Baba-oğul çatışması, psikanalizde Oedipus kompleksi/karmaşası olarak tanımlanır. Yunan tragedyalarından “Kral Oidipus”, Psikanalist Sigmund Freud tarafından baba-oğul çatışmasını anlatmak için ilham alınmış ve geliştirilen teori, Oidipus kompleksi/karmaşası olarak adlandırılmıştır. Romanda baba-oğul ilişkisinin temelinde aşılammış bir “Oedipus kompleksi”nin varlığından söz edilebilir. Bu durumda “aynı cinsten ebeveyn, öldürme arzularının hedefi olan bir rakip konumundadır. Bu nedenle ödipal baba tanım olarak yasaklayan, kısıtlayan ve cezalandırandır. Saldığı korkuyla onunla rekabet içindeki erkek çocuğun ensest ve öldürme arzularından vazgeçmesini sağlar. Çocuğun babaya öykünmesi, tüm tavır ve davranışlarında onun gibi yapmaya çalışması hem çocuğun onunla özdeşleşmesinin bir göstergesidir, hem de baba için bir gurur kaynağıdır. Babayla ilişki küçük erkek çocuğu için kendilik ve nesne tasarımının oluşumunda tüm yaşamı boyu sürececek temel bir rol oynar.” (Parman, 2004, ss. 37-38).

Baki Naim’in babasıyla sağlıklı özdeşim yaşayamaması “Oedipus kompleksi”ni aşamadığını gösterir. Dolayısıyla Baki Naim’in babasıyla yaşadığı sağlıklı özdeşim, Sabri’nin de babası Baki Naim’le ilişkisinde çocukluk boyunca devam eder. Özdeşim, başka bir kişi gibi olmaya yönelmenin olgun bir düzeyini ifade etmek için kullanılır Ölüm veya kayıp da özdeşime yol açmaktadır. Bu özdeşim hem kaybedilmiş sevgi nesnesiyle hem de daha sonra kişinin duygusal dünyasında kaybedilmiş kişinin yerine geçen kişilerle olacaktır. Bir de savunmacı özdeşim söz konusudur. Bir başka kişinin gücünün tehdidi altında olduğunu

hisseden kişi, savunmacı şekilde güdülenerek bir çözüm bulmaya çalışır (McWilliams, 2017, ss. 164-166). Baki Naim'in kendisine şiddet uygulayan babasına karşı böyle bir savunmacı özdeşim gerçekleştirdiği söylenebilir. Böylece babasının gücünü kendi içine alarak eşine ve çocuğuna yansıtır. Agâh Bey, oğluna mektuplarda şöyle yazmıştır: “Sen sürekli avutulmayı isteyen ve ilgi çekmek için aşırı hareketlerde bulunan küçük bir çocuk gibisin.” (s. 267). Bu sözlerden yola çıkarak denilebilir ki; Baki Naim, baba ile sağlıklı bir ayrışma ve bireyselleşme yaşayamadığı için çocukluk döneminden çıkamamış, gerçek anlamıyla bir erişkin olamamıştır. Nitekim erkek çocuklar baba ile bir erişkin haline gelebilmektedir. Ancak, Agâh Bey'in, ailesine duygusal yakınlık yeterliliği gösterememesi, narsistik kişilik özelliklerine sahip bir baba olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Baki Naim, babası öldükten sonra bile babasının tahakkümüü sürekli üzerinde hisseder, bu nedenle kendisini savunmaya, ölmüş babasına beğendirmeye çalışır. Onun kıyafetini, saatini üzerinde taşıyarak âdeta özdeşim kurmak ister, ancak tüm çabalarına rağmen onun iktidarına sahip olamaz. Görüldüğü üzere Baki Naim, hâlâ baba tarafından kabul edilmeye ihtiyaç duymakta, otoriteye yani babasına boyun eğmekte, gerçekte ise babayı bırakamamanın sancısını derinden yaşamaktadır. Bu durumu açıklamak için şu izahtan yararlanılabilir:

Küçük çocuklar hayatlarında aslı kişilerin her türlü tutumlarını, duygulanımlarını ve davranışlarını kendi içlerine katarlar. Çocuk öznel isteğine bağlı olarak annesi veya babası gibi olmaya karar verebilecek düzeye gelmesinden çok önce, onları ilkel bir yolla “yutmuş” olur. İçe-atma, sorunlu biçimlerinde yansıtma gibi, oldukça tahripkâr bir süreçtir. Patolojik içe-atmanın en bilinen ve çarpıcı örnekleri, “saldırınla özdeşim” olarak adlandırılmış olan süreci içerir. Korku veya suiistimal koşulları altında, kişiler, kendilerini suiistimal edenlerin niteliklerini benimser (McWilliams, 2017, ss. 133-134).

Baki Naim'in babasının ölümünden sonra eşyalarını üzerinde taşıması, babasının saldırgan tutumunu yansıtması, “içe-atma” davranışının göstergeleri olarak yorumlanabilir.

Romanda baba ile oğullar arasında karşılaştırmaya dayalı bir yöntemin benimsendiği görülmektedir. Baki Naim ile babası Agâh Bey arasındaki en önemli ayrım, “farkındalık”tır. Agâh Bey, çok yüksek seviyede olmayan kapasitesinin ve içinde bulunduğu şartların farkında olarak çok çalışır ve elde ettiği imkânlarla yetinir. Genç yaşında eğitimini tamamladıktan sonra çalışmak için gittiği Almanya'da büyük bir kurumda müdürlük yapar. İlk eşi Emel Hanım'dan boşandıktan sonra, çocuklarını annelerinden ayırarak Almanya'ya aldırır. İkinci evliliğini Alman bir kadın olan Hilda ile yapar. Hilda ile düşünceleri olgunlaşır, zevki inceler, kendini ve geçmişini sorgulamayı öğrenir. Hilda, Batılı yaşayış ve düşünüşü temsil eder. Agâh Bey, Çengelköy'de geleneğin içinde yetişmesine rağmen çok çalışarak Batıya uyum sağlamaya

çalışır, olgunluk yıllarında Doğu ve Batı hakkında edindiği izlenimlerle Doğu ile Batıyı karşılaştırma, sorgulama imkânı bulur. Ağâh Bey, Çengelköylü Emel Hanım'ın aksine, Hilda'ya sesini bile yükseltmez. Ağâh Bey'in Batılı eşine karşı farklı tutum sergilemesinde Batı karşısında kendisini küçük ve yetersiz görmesinin, daha doğrusu yaşadığı aşağılık duygusunun etkili olabileceği de söylenebilir. Yani Ağâh Bey, Hilda'ya erişebilmek için kendisinin de Batılı bir zihin yapısına sahip olduğunu ispatlamaya çalışıyor gibidir. Ağâh Bey, Emel Hanım'ı yetiştirdiği geleneksel ve mütevazı aile ortamından dolayı küçük görmüş ve ona duyduğu öfkeyi şiddet yoluyla yansıtmaktan kaçınmamıştır. Aslında saldırganlık, aşağılık duygusunun en önemli belirtilerinden biridir. İlerlemiş aşağılık duygusunu hisseden kimseler kendilerini güçsüz ve zayıf bulurlar. Bu nedenle güçlü görünmek için de kendisinden daha zayıf bulduğu kimselere şiddet uygulayabilirler. Baki Naim ise, yeteneklerini ve kapasitesini göz önünde bulundurmadan her şeyi elde etmek ister. Çok çalışıp başarılı olmak yerine, edindiği içi boş kimliklerle istediği hayatı elde edebileceğine inanır ve neticede etrafına büyük bir hayal kırıklığı yaşatır. Çünkü kendisini değerlendirebilecek bir iç görüye sahip değildir, bu nedenle de kendinden pek şikâyet etmez. Baki Naim, tıpkı babası gibi eşi Nâlân'ı geleneksel kültürü temsil etmesi nedeniyle küçümser ve ona olan öfkesini sadistçe yansıtır. Boşandıktan sonra “modern” bir kadınla sevgili olarak yaşamayı tercih eder ve “modern” sevgilisine saygı duyar.

Ağâh Bey, hayatının ilerleyen yıllarında çocuklarına karşı işlediği hatalarının farkına varır, oğlunu, olgunluk yaşlarında anlamaya başlar, ancak yine de Baki Naim'in beklediği sevgi ve şefkati oğluna göstermekte yetersiz kalır. Oğluna karşı sadece acıma duygusu geliştirir. Çünkü Ağâh Bey de çocukluğunda maruz kaldığı sevgisizlik ve aşağılanmayı bastırmak için kendi çocuklarına aynısını yansıtmıştır.⁸ Baki Naim, babasıyla arasındaki çatışmayı şu cümlelerle ifade eder:

Babam akıllı adamdır, ama beni anlayamadı. Sanata olan ilgimi küçümsedi, beni farklı alanlara yönlendirmeye çalıştı. İşyerinde de beni pek anlamıyorlar; Avrupa'da geçirdiğim yıllar benim ufkumu açtı, ama düşüncelerimi buradaki insanlara kabul ettiremiyorum. Kıskanıyorlar da ondan; dil biliyorum, Avrupa görmüşüm. Daha dün gelen adam, bugün yerimizi alacak diye korkuyorlar (s. 42).

Baki Naim, Türkiye'de sürekli iş değiştirir, hiçbir işin sonunu getiremez. İş yerinde de kendini Almanya'da aldığı eğitimden dolayı çevresinden üstün görür. Baki Naim'in ilk çocukluk yıllarına dayanan duygusal travmaları, kendini herkesten iyi, yüksek ve farklı gören büyüklenmeci tip ve narsist kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yörükoğlu, büyüklenmeci tip kişiliklerin gerçekte sahte benlik saygısına sahip olduklarını şu sözlerle ifade eder:

8 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Miller, 2019.

Benlik kavramının, benlik imgesinin beğenilip benimsenmesiyle meydana gelen benlik saygısı, kendini en üstün, en güzel, en güçlü gören ve bu nedenle kıskanıldığını sanan bir kişide çok yüksek olabilir. Büyüklük sanrıları olan bir paranoid kişideki benlik saygısı aslında yalancı bir benlik saygısıdır. Bu saygı, benlik kavramının abartılmasından kaynaklanmıştır, temel güvensizliğini kapatmak amacıyla şişirilmiş bir balondur, delinmeye mahkûmdur (Yörükoğlu, 1986, s. 93).

Öte yandan Baki Naim'in, kendi hayal dünyasında yansıtma mekanizması⁹ ile kendini teselli etmeye çalıştığı da söylenebilir. Başkaları onu reddetse, ona tepeden baksa ya da onu olduğu gibi sevmese bile, kendisini onların anlayışının çok üstünde görerek teselli bulma yolunu benimser. Baki Naim gibi büyülenme duygusuna sahip insanların çevreleriyle ilişkilerinde kabul görme çabalarının hangi anlamları barındırdığını Horney'in sözleriyle ifade etmek mümkündür:

Kendini büyük görme, başkalarıyla ilişkileri olumlu bir temele oturtmaya yönelik bir çabaya karşılık gelir. Başkaları onu olduğu gibi sevip ona o haliyle saygı ya da hayranlık duymuyorsa, istenmediği duygusuna kapılır. Güvenliği de buna dayanır, çünkü bu, ona güçlü olduğu ve çevresindeki dünyanın dostça olduğu yanılsamasını verir. Ancak bu, kaygan zemine oturan bir güvenliktir. Herhangi bir başarısızlık, altta yatan güvensizliğin tamamını su yüzüne çıkarabilir. Bazen kusurları ve başarısızlıklarının sebeplerini başkalarına ve şartlara yükler. (Horney, 1994, s. 67-68).

Baki Naim'in yukarıda bahsedildiği gibi dönem dönem edindiği kimlikleri uzun süre özümseyememesi, arayış içinde olması, insanlara olan güvensizliği ve sevgisizliği, söz konusu güvensiz kaygan zemine tutunmaya çalışmasının bir sonucudur. Çünkü Baki Naim, çeşitli konularda aşağılık duygularına ya da aşağılık kompleksine sahiptir.

Nitekim Courberive'nin ifade ettiği şekilde “Aşağılık duygusunun en önemli sonucu güvensizliktir. Kendisine güvenmeyen insan, önemli bir iş yapamayacağına inanır. Bunun için zor işlerden kaçır. Yapmaya başladığı işleri kolay kolay sonuçlandıramaz. Başarısızlıktan dolayı aşağılık kompleksini daha çok duyar.” (Courberive, 1965, s. 11).

9 Engin Geçtan, psikolojinin önemli savunma mekanizmalarından biri olan “yansıtma” hakkında şu bilgileri verir: “Yansıtma mekanizması kişiyi anksiyeteden iki biçimde koruyabilir: 1. Kişi, kendi eksikliklerinin ve yenilgilerinin sorumluluğunu ya da suçunu başkalarına yükler. 2. Suçluluk duyguları uyandıracak nitelikteki dürtülerini, düşüncelerini ve isteklerini diğer insanlara mal eder.” (Geçtan, 2017, s. 80). Geçtan, kişinin temelde yaşadığı güvensizlik ve değersizlik duygularının kendisinde başkaları tarafından küçük görülme ve kabul edilmeme duygularına dönüştüğünü ve sonuç olarak alınganlık tepkisini meydana getirdiğini ifade eder (Geçtan, 2017, s. 81).

Baki Naim'in kimlik edinememe sorunu ile iş hayatında yaşadığı tutunamama ve dışlanma sorunları da birbiriyle yakından ilişkilidir. Baki Naim, ailesinin ilgisizliğinin büyük etken olduğu güvensizlik problemi nedeniyle, Almanya'da edindiği temelsiz Batılı kimlik¹⁰ ile var olmaya çabalar, ancak giderek kendine ve kimliğine yabancılaşır. Talat Parman'ın yorumuyla “Kimliğin belkemiğini aile oluşturur. Kimlik, aidiyet ve ayrı olabilmek duygularına sahip olmak demektir.” (Parman, 2004, s. 77). Parman'ın yorumuna benzer şekilde Jale Parla'nın deyişiyle “kültürü inkâr, babayı inkâra eşittir ve kişiyi felakete sürükler.” (Parla, 2009, s. 30). Baki Naim'in çocukluğundan itibaren değişen mekân ve mekâna bağlı olarak farklı kültürlerin etkisinde kalması kimlik ediniminde bocalama yaşamasına sebep olmuştur. Bireyin içinde yetiştiği kültür ortamının bireyin yetişmesindeki önemi üzerinde duran Otto Rank, bireyin karakterinin, bakış açılarının ve benlik duygusunun kültürle belirlendiğini belirtir (Cebeci, 2009, s. 237).

Baki Naim, çocukluğunda Çengelköy'deki annesinin ve dedesinin ait evi bırakarak Almanya'ya gittiği halde bir süre sonra, sınır dışı edilerek yeniden köklerine dönme imkânı elde eder, ancak annesinin ve dedesinin vefat etmiştir, annesi ile de aralarında tuhaf ve kopuk bir ilişki vardır. Bu nedenle evlenmeden önce Bostancı'da kiralık bir evde tek başına yaşamak durumunda kalır. Romanda Fethiye ve Çengelköy, Baki Naim'in köklerinin bulunduğu, kimlik arayışını sürdürdüğü mekânlar olarak yer alır. Almanya ve Bostancı ise Baki Naim'in Batılı kimliği ile özdeşleştirdiği mekânlar olarak dikkat çeker. Agâh Bey de oğlunu ziyaret etmek amacıyla Almanya'dan geldiğinde eski mahallesi olan Çengelköy'ü ve Rasathane'yi eşi Hilda ile ziyaret etmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Çünkü bu mekânlar, Agâh Bey için de aidiyet duygusunu barındırmaktadır. Dolayısıyla Agâh Bey, her ne kadar Almanya'nın kültürel ortamına uyum sağlamış olsa da kendi özünün ve kültürünün “Batılı bir zihin” olan Hilda tarafından da benimsenmesini ister gibidir. Agâh Bey, çocukluk ve gençlik mekânlarını gezerken Doğu zihniyetinin değişmeden Batı ile bağ kurmasının mümkün olup olmadığını da sorgular. Bu mesele Tanzimat Döneminden itibaren aydınların, edebiyatçıların en sık işlediği konulardan biridir.¹¹ Ancak Agâh Bey'in bakış açısı, Batılılaşmış ve köklerinden uzaklaşmış

10 19. Yüzyılda Osmanlı'da Batının seviyesine ulaşma çabası olarak tanımlanabilecek Batılılaşma faaliyetleri kimlik tartışmalarını da gündeme getirir. Üzeyir İlbağ, özellikle Tanzimat döneminde örnek alınan Batılı kurumlar yoluyla topluma tepeden inme yeni kimliklerin dayatıldığını ifade eder (İlbağ, 2015, s. 85). Böylelikle dualite (ikilik) kavramı hayatımıza girer. İlbağ'ın deyişiyle toplum, İslam ve Batı uygarlığı arasında bir tercih yapmak zorunda kalır. Toplumun kendi medeniyetiyle kurduğu aidiyet duygusu, yerini Batı ile aidiyet kurma çabalarına bırakır. İlbağ özellikle Tanzimat aydınlarının kendilerini Batı medeniyetine yakın hissetmelerıyla kimliklerini kaybettiklerini, bu yolla özgürleşebileceklerine inandıklarını dile getirir. Dolayısıyla Tanzimat dönemiyle birlikte “dini ve etnik kimlikler ayrıştırıcı birer unsur haline gelir.” (İlbağ, 2015, ss. 85-86).

11 *Ben, Öteki ve Ötesi* adlı kitabında Doğu-Batı kavramlarının tarihini, içeriğini İslam ve batı, dolayısıyla ben ve öteki kavramları üzerinden okuyan İbrahim Kalın'a göre; Avrupa'nın Doğuyu ve İslam dünyasını bir “öteki” olarak görmesi, İslam'ın tarih sahnesine çıktığı yedinci yüzyıla kadar gider. Kalın, Müslüman dünya için “Batı”

bir aydının bakış açısıdır, yani birçok aydının çözüm olarak benimsediği Doğu-Batı sentezini içermez. Agâh Bey, altı yaşındayken ailesi ile Rodos'tan Fethiye'ye gelmiş, Fethiye'den İstanbul'a, İstanbul'dan ise Almanya'ya göç etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla kendisini göç etmeye alışık biri olarak gören Agâh Bey, bu yönüyle Batıya uyum sağladığına inanır. Ne Batıya ne de Doğuya uyum sağlayabilen oğlunun ise Batılılaşma çabalarını yetersiz bulur ve şöyle düşünür:

Şarkı garpta yaşamaya çalıştı; anlaşılan şimdi de zıddını yapıyor. Ruhunda yoktu zaten. Meditasyona başlamış; bir başka şarkı safsatası! Neydi mektubunda yazdığı kitap? Üçüncü Göz mü, onun açılışı mı, öyle bir şeydi! Almanya'da gözünü açıp önünde uzanan fırsatları göremeyene üçüncü bir göz şart elbette! Nasıl da çabucak, sorgulamadan müridi oluyor bu düşüncelerin, nasıl da savunuyor başkalarının sözlerini, sadece ezberleyerek. Kendi yollarında düzgünce ilerleyemeyenler işte böyle başkalarının yörüngesine kapılıp orda dönüp duruyor. (...) Müspet ilimler dışında ya da en azından onların doğruya ulaşmak için izlediği yolu izlemeden söylenen sözlerin kıymeti olmadığına insanları ikna etmek ne kadar zor. Metafiziğin bile bilimsel bir açıklaması var, olmalı! Bugün bilim henüz bazı şeyleri açıklayamadı diye... Böyle yaşanan yaşamda tutarlılık olmuyor, sürekli yeni arayışlar, başlangıçlar, çöküşler... (ss. 58-59).

Agâh Bey, bir bilim adamı olarak çocuklarına bilim sevgisi aşılamak istemiş, bilim dışındaki düşünce, uğraşı ve sanata pek değer vermemiştir. Bilindiği üzere bilim, Aydınlanma Çağı'ndan itibaren Batı ile özdeşleşir. Agâh Bey, Batının düşünce tarzını, bilime atfettiği önemi ve pozitivist/materyalist düşünce yöntemini benimseyerek kendi kültürüne, özüne dolayısıyla ailesine yabancılaşır. Bu yönüyle düşünüldüğünde romanda Doğu; otorite, baba, aile, gelenek, öz, metafizik, kültür göstergelerini içerirken, Batı; “iktidar”, “idealize benlik” (olması istenen benlik), bilim, pozitivism, materyalizm göstergelerini temsil etmektedir. Yani Batı zihniyeti ve kültürü, Doğulu oğullar için ulaşılmak istenen bir “arzu nesnesi”dir. Sonuç olarak Batılı bir kimlik ve aidiyeti benimseyen Agâh Bey, Doğu ve Batı arasında kalmış, bilim ve zihniyet olarak kendisine yetişememiş oğlunu müspet ilimlerden bîhaber, metafizik ve yeni inançların peşinde olması yönüyle küçük görür. Oysa Baki Naim, Doğuyla

kavramının iki asırlık bir olgu olduğunu 16. yüzyılda bile İslam coğrafyasında Batı kavramının söz konusu olmadığını dile getirir. O dönemlerde Frenkler, Cermenler, İspanyollar, İtalyanlar, Venedikliler, Cenevizliler, Yahudiler ve Hristiyanlar bilinmektedir, ancak henüz “Batı” şekillenmemiştir. Batı (occident) kelimesi, bugünkü anlamıyla 18. yüzyıldan itibaren “Asya'nın batısı” anlamıyla kullanılmaya başlamıştır. Orta Çağlarda Avrupa kendisini Asya'nın batısı olarak görür. Bu nedenle “Batı” müstakil bir coğrafyayı içermez. Amerika'nın ortaya çıkışına kadar Batı (occident, garb) kavramı Avrupa'yı ifade etmektedir. Bugün de Batı kültür ve medeniyeti denildiğinde ağırlıklı olarak Batı Avrupa'da ortaya çıkmış olan kültürel, sanatsal, bilimsel ve siyasî birikim kastedilmektedir. İslam ise bir “orta ümmet” olarak doğuya ve batıya mesafelidir, dolayısıyla İslam toplumları kendilerini doğuda ya da doğulu görmemişlerdir. “Doğu”, Asya kıtasının bir uzantısı olan Avrupa'nın kendisini “Batı” olarak tanımlamasından sonra ortaya çıkan kurgusal ve işlevsel bir tanımdır. Kalın, mekân algısının Avrupa merkezli tanımlarla ifade edildiğini ve bugün bu kavramların kullanıldığını belirtir (Kalın, 2017, ss. 15-16).

özdeşleştirilen din ve metafizik alanında da köklerine bağlı kalmaz, kendince modern bir İslâm anlayışı geliştirmeye çalışır. Başta mahallesindeki cami cemaati olmak üzere ailesi ve çevresi tarafından düşünceleri ciddiye alınmaz. Baki Naim, orta yaşlarında dine yönelerek sofular gibi yaşamaya çalışır, ancak yaşayışı ve düşünceleri arasında çelişkilerin gözlenmesi, Doğuyu tam anlamıyla özümseyemediğini sezdirir. Denilebilir ki Baki Naim, kimlik ve aidiyet konusunda yaşadığı parçalanma ve bocalamayı, kimlik meselesinin önemli bir unsuru olan din konusunda da yaşamaktadır. Baki Naim'in din konusunda yaşadığı bocalama Freud'un, birçok itirazla karşılanan *Totem ve Tabu* kitabında Tanrı ile baba arasında kurduğu ilişkiyi hatırlatır. Freud, söz konusu eserinde dini, bir illüzyon olarak benimsemiş ve çocuğun büyümesini illüzyondan kurtularak bilime yönelmesine bağlamıştır. Bu düşünceler etrafında yazarın, Agâh Bey'i bilim adamı, oğlu Baki Naim'i bilimden uzak bir kimlik ve yaşantıya sahip, sapkın dinî arayışlara yönelmiş bir kişilik olarak sunması romanın tezi açısından anlamlıdır. Yazar, Baki Naim'in baba ile sağlıklı özdeşim gerçekleştiremediğini, bu nedenle yüceltilmiş babanın yerini Tanrı ile doldurmaya çalıştığını sezdirmek ister gibidir. Freud'a göre "Babaya karşı geliştirilen nevrotik çatışmalar Tanrı figürüne yönlendirilmiştir ki bu da Tanrı'nın baba imajının yansıması olduğunu gösterir. Netice itibarıyla Tanrı, yüceltilmiş bir babadır ve dinî inancın temelinde babaya duyulan arzu vardır." (Köse, 2000, s. 49). Aynı şekilde Sabri'nin de babasıyla olan sorunlu ilişkisinin bir yansıması olarak din ve Tanrı konularında bocalama ve kafa karışıklığına sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla romanda Oedipus kompleksi dolayısıyla Sigmund Freud'un düşüncelerinin etkisi fazlasıyla hissedilmektedir.

Agâh Bey ile oğlu Baki Naim arasındaki çatışmayı Jale Parla'nın Doğu-Batı ve kültür arasındaki ilişkiye dair yorumlarıyla da açıklamak mümkündür. Jale Parla *Babalar ve Oğullar* adlı eserinde Tanzimat döneminde başlayan yenileşme/Batılılaşma çabalarını baba-oğul metaforuyla anlatan yazarlardan söz eder. Parla'ya göre, "Osmanlı kültürünün Batılılaşmasının ilk aşamalarında hem siyasal hem de edebî söylem, yoğun bir baba arayışını yansıtır." (Parla, 2009, ss. 5-6). Almanya, Agâh Bey ve çocukları için Batıyı temsil eder. Ailenin Batıya uyum sağlayabilmesi, Parla'nın deyimiyle temel bir Doğu kültürüne sahip olmayı gerektirir. Ancak Agâh Bey, çocuklarına Doğu kültürüne yönelik bir aidiyet ve kimlik sağlayamadan onları "kaygan bir zemini" temsil eden Almanya'ya getirir. Kültür bir yerde babayı temsil eder. Tanzimat yazarlarınca "babanın yokluğunda tek tutamak, kuvvetli bir ahlâk anlayışı gibi görülmüştür." (Parla, 2009, ss. 29). Dolayısıyla Baki Naim'in kimlik arayışı sırasındaki bocalayışının sebeplerinden biri olarak kendi kültüründen ve baba terbiyesinden yani tutarlı bir ahlâk eğitiminden uzaklığı gösterilebilir.

Atalay Yörükoğlu'na göre; “Azınlıklar, göçmenler ve özellikle onların ikinci kuşak çocukları, kimlik bunalımını en yoğun biçimde yaşarlar. Yabancı ortamda büyüyen gencin kimlik bocalaması daha yoğun geçer. Ana yurda dönüş ise gençler için daha büyük uyum sorunları, daha çok bocalama ve yabancılaşma duygusu demektir.” (Yörükoğlu, 1986, ss. 107-110). Netice olarak Baki Naim'in yaşadığı bocalama ve yabancılaşmanın kültürel ve coğrafi göçün olumsuz etkileri olduğu açıktır. Baki Naim, babasının Fethiye'ye yerleşme hayalini kendi hayatında gerçekleştirerek babasının arzu ve yaşantısını taklit etmeyi sürdürür. Böylece bir yandan otoriteye boyun eğerek, öte yandan babayı taklit ederek kendini gerçekleştirmeyi bilinçdışında arzulamaya devam eder. Görüldüğü üzere Baki Naim, hâlâ, babasıyla bir yarış içindedir.

Romanda ele alınacak diğer baba-oğul çatışması da Sabri'nin, babası Baki Naim ve dedeleriyle yaşadığı ilişkilerdir. Ağâh Bey, torununun Baki'ye benzemesinden memnun değildir. Aslında içten içe torununun kendisine benzemesini arzulamaktadır. Çünkü Ağâh Bey, oğlunda kendi devamını göremediği için torunundan beklenti içerisindedir. Babaların oğullarını kendi arzularının bir devamı olarak görme isteğini Neşe Munise Yüce şöyle açıklar:

Freud'un ödipal bir çatışma olarak gördüğü baba-oğul mücadelesini bir güç savaşı olarak da görmek mümkündür. Babaların gerçekleştiremedikleri arzularını oğulları aracılığıyla yaşamak istedikleri, bir anlamda onları yaşamlarının devamı olarak görmek istedikleri, oğulların da genelde bu arzuya karşı bir protesto oluşturdukları bilinen bir gerçektir (Yüce, 2018, s. 1268).

Sabri, hayran olduğu dedesinin yolundan gitmek yerine babası gibi çocukluğunu kimlik bocalamaları içinde geçirir. Baki Naim, “içe-atma” davranışının bir sonucu olarak oğluyla ilişkisinde babasını örnek almaktadır, ancak eşi ile ayrıldıktan sonra aynı apartmanda oturmayı Avrupalı olmanın bir gereği olarak yorumlar ve babasının aksine anneye evladını ayırmamaya karar verir. Baki Naim de babası gibi oğluna gelecekte dinlemesi amacıyla saçma/anlamsız sözlerin yer aldığı kasetler doldurur. Aslında oğluna karşı babasının hatalarını tekrar etmek istemeyen Baki Naim'in terbiye anlayışı, oğluyla ilişki niteliği, bir yönüyle babasını taklit eden, kendi “kaygan dünya”sını yansıtan özellikler taşımaktadır. Ancak Sabri'nin annesi Nâlân da pedagoji konusunda Baki Naim'den çok farklı değildir. Nâlân da anne ve babasından göremediği sevgi ve şefkati çocuğuna sunmakta yetersiz kalır. Sabri, evlattan ziyade ebeveyninin narsistik uzantısı, kendi idealleri, kendi arzuları için kullanabilecekleri bir araç olarak görülmektedir. Nâlân ve ailesi, Sabri'nin yanında, babası Baki Naim'e hakaret, argo ve alay içerikli sözler sarf etmekten, Sabri'yi kendi emelleri için istismar etmekten çekinmezler. Sonuç itibarıyla hiç kimse Sabri'nin ruh sağlığını, kaygı ve korkularını

önemsemez. Romanda Sabri'nin, babasıyla lise yıllarındaki görüşmesine yer verilir, birçok ergen gibi Sabri de babasını sorgular ve sürekli kimlik değiştiren babasının son hali olan dindar kimliğini beğenmez. Çünkü o, annesinin ve anneannesinin inanç ve düşüncelerine değil, idealize ettiği babasının Batılı yaşayış ve düşüncelerine ilgi duymaktadır. Ancak, babasını yakından tanıdıkça ona duyduğu sevgiyi kaybeder ve bunun için suçluluk duyar. Aslında bu durum sağlıklı ayrılma-bireyleşmenin bir göstergesidir.¹² Yörükoğlu, çocuğun babayla yaşadığı özdeşim sürecinin kimlik oluşumuna etkisini şöyle izah eder:

Çocuk ana babasını kendine örnek alarak onlarla özdeşleşerek kişilik geliştirir. Oysa gençlik döneminde bu özdeşim örneklerini yeni baştan değerlendirir, süzgeçten geçirir. Bir bölümünü benimser, bir bölümünü de yadsır. Kendisine yeni özdeşim örnekleri bulur. Kimlik oluşumu özdeşimlerin bittiği yerde başlar, içinde bulunulan kültür ve değerler ortamı ile yakından ilgilidir. Bu, belli bir yere bağlanma, belli bir yere ait olma duygusudur. Bu bütünlükten ve süreklilikten yoksun bir insanın benliği gene vardır, ama kimlik duygusu yoktur. Kimlik duygusu oluştuğu zaman kişi kendisini hem özerk bir kişi olarak görür hem de değer verdiği çevresinde benimsendiğini ve onaylandığını duyar (Yörükoğlu, 1986, ss. 97-99).

Baki Naim de narsistik uzantı olarak gördüğü oğlu ile aralarındaki benzerliklerle övünür. Örneğin, oğlunun Almanca aksanını ve bilgisini beğenir, bu başarısından kendine pay çıkarır. Buna rağmen oğlunun hayatını, iç dünyasını merak etmez. Oğluyla nasıl bağ kuracağını hiçbir zaman bilemez.

Sabri de babasından gelen narsistik kişilik özelliklerinin bir sonucu olarak kendini bütün gençlikten farklı görür. O da “düşüncelerini yazacak ve herkes o zaman anlayacaktı kıymetini. Atatürk'ün resimleri okullardan incek yerine onun resimleri asılacaktı.” (s. 349). Öte yandan Sabri, Türkçe-Almanca notlarını okuduğu dedesinin düşüncelerine katılmaz, dedesini aşır daha önemli düşünceler geliştireceğine inanır

Sabri'nin söz konusu düşünceleri büyüklük tutkusuna/grandiöz¹³ sahip tipi hatırlatmaktadır. “Büyüklük tutkusu”, gerçeğin inkâr edilmesinin bir sonucu olan benlik yitiminin verdiği acıya karşı bir savunmadan ibarettir (Miller, 2019, s. 49-50). Çünkü öz değerlilik bilinci duyguların gerçekliğine dayanmaz (Miller, 2019, s. 50). Sabri de babası gibi Doğu ve Batı arasında gelgitler yaşar. Kendi ifadesiyle Doğuya bağlılığından kolaylıkla vazgeçemediğinden Batılı yaşayışı bütünüyle benimseyemez:

12 McWilliams, “Çocuklukta bağlanan kişileri idealize veya aşırı değerli konumlarından zaman içinde aşağı çekme yönünde gelişen eğilim, ayrılma-bireyleşme sürecinin normal ve önemli bir parçasıdır.” demektedir (McWilliams, 2017, s. 130).

13 Psikolojideki anlamı, belli insanlarda bulunan herhangi bir konuda fazlasıyla üstün olma isteği, aşırı durumlarda üstün olma tutkusu ya da saplantısıdır (Miller, 2019, s. 49).

Evet, annesini terk edip babasına gidemiyordu ama bunun, Batının tüm üstünlüklerinin farkında olup yine de toprağından ayrılamayan, duyguları mantığına ağır basan bir doğulunun duygusal kararı olduğunu da biliyordu. Şimdi babasının da aslında bir farkı olmadığını görmektedir (s. 358).

Görüldüğü üzere Sabri, babasını, Batılı yaşayış ve zihniyet; annesini ise Doğulu yaşayış ve zihniyet ile kodlar. Ergenlik yıllarında babasıyla ilişkileri hakkında kendiyile büyük bir hesaplaşmaya ve (tıpkı babasının dedesiyle bitmeyen yarışı gibi) yarışa girse de olumsuz mânâda tüm gerçekliğini keşfettiği babasına benzediğine inanır: “Haksızlık ediyorum, ondan ne farkım var? Ben de şerefsizsin tekiyim. Kimseyi eleştirmeye hakkım yok.” (s. 362). Jung’un şu açıklaması, Sabri ile babası arasındaki benzerliğini açıklar niteliktedir:

Özdeşleşme ile ebeveynlerle çocuklar arasında sıkı bir bilinçdışı çağrışım paralelliği bulunmaktadır. Dolayısıyla ebeveynlerle çocukların yazgıları arasında zaman zaman şaşırtıcı benzerlikler görülebilmektedir. Kural olarak yazgılarımız psikolojik eğilimlerimizin bir sonucudur (Jung, 2016, s. 155).

Sabri de babası gibi sevgisiz ve problemlili bir çocukluk geçirir, babasını iyi-kötü birçok yönden taklit eder. Ergenlik yıllarından itibaren annesini tıpkı babası gibi küçümser. Anneannesi ve dedesinin, Baki Naim’in “bakiyesi” olarak gördükleri Sabri’ye doyurucu ve sağlıklı bir sevgi sunmamaları, babasını yok saymaları, Sabri’yi evden ve aileden uzaklaştırır. Ancak Sabri, babasından farklı olarak kendi içine, kitaplara ve sokaklara yönelir. Bu süreç, aynı zamanda Sabri’nin kimlik arayışını yansıtır. Her ne kadar sokaklarda babasının ve “ideal benlik” olarak gördüğü Batılı kimliğin peşine düşse de babası gibi kendini ne Doğuya ne Batıya ait hissedez. Her defasında çaresizce “evine” yani Doğu kültürüne geri döner. Bu nedenle romanın sonunda Sabri, kendiyile, içine doğduğu kültürle yüzleşir; sonuç olarak babasından hiç farkı olmadığını tekrar eder, hatta “ben, babam ve dedem... iç içe geçmiş birbirimizde yaşıyoruz zaten. Hepimiz aynı işlere kalkışıp aynı hayal kırıklıklarını yaşıyoruz” (s. 400) diye düşünür. Bu ifade, bir nevi bir kısır döngüyü anlatır. Dolayısıyla bu konu aslında geniş bir tartışma konusu olarak ele alınabilecek modernleşme, kimlik ve dualite (ikilik) serüvenimizi özetler niteliktedir.

Romanda çatışmaya dayalı diğer baba-oğul ilişkilerine de kısaca yer vermenin konu bütünlüğü açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Sabri ile annesinin oturduğu Bostancı’daki apartmanda, akıl sağlığının yerinde olmadığı izlenimi uyandıran davranışlar sergileyen Nahit adlı bir genç, babasını silahla vurur. Küçük bir çocuk olan Sabri, polislerin dalgınlığından yararlanarak cinayetin işlendiği eve gizlice girerek masanın üzerinde duran *Karamazov Kardeşler I* kitabını alır. Böylelikle yazar, metinlerarasılık yoluyla sorumsuz ve

ahlâksız bir baba ile dört oğlu arasındaki çatışmalara ve baba cinayetine gönderme yapar. Yukarıda da bahsedildiği üzere Freud, Oedipus kompleksinde bilinçdışında babayı öldürme arzusunun varlığına dikkat çeker.¹⁴

Muhlise'nin erkek kardeşi Civan ve onun oğlu Ömer arasında da sorunlu bir ilişki vardır. Civan, kumar ve içki bağımlılığından dolayı yuvasına sahip çıkamaz, oğluyla bağı kopar. Ömer de babasından uzaklaşır, babasını hastalığında, hatta ölümünde dahi ziyaret etmekten kaçınır.

Nâlân'ın babası Raşit ile babası Yükçü Dücan arasındaki ilişki de Oedipus kompleksini yansıtır. Raşit, uzun zamandır görmediği babasının ölüm haberini kahvehanede alır, ancak üzülme yerine küfür ve beddua ile karşılık verir. Çünkü Raşit de geçmişte kendisine ve annesine yaşattığı kötü olaylardan dolayı babasından nefret etmektedir. Dolayısıyla Raşit'in de Oedipus kompleksini tamamlamadığı söylenebilir. Geçtan'ın şu sözleri bahsi geçen durumun sebebini açıklar niteliktedir: “Çocuk kusurlu ana-baba tutumları sonucu sevgiden yoksun bırakıldığında, ebeveynine yönelik düşmanca duygular geliştirir ve bu duygu giderek yetişkin yaşamda da tüm dünyanın düşman bir çevre olarak algılanmasıyla sonuçlanır.” (Geçtan, 2017, s. 73).

Dolayısıyla Raşit'in, kızı Nâlân ve torunu Sabri'ye kötü muamelesi, hatta diğer aile bireylerine karşı da sevgi duyduğuna dair en küçük bir belirtinin olmaması yukarıda birçok kez tekrarlandığı üzere çocukluk yıllarından gelen sevgisizliğe bağlanabilir.

2. Romanda Mekân Üzerinden Kimlik, Kültür ve Aidiyet Meselesi

Romanda göç edilen şehir ve ülkeler, değiştirilen evlerin sayısı dikkate alındığında mekânın önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Şehirler ve evler, roman kişilerinin kimlik ve kültür aidiyetlerini belirleyen mekânlar olarak önemli bir role sahiptir. Romanda mekânların diğer bir özelliği de Doğu ve Batı çatışmasını yansıtacak şekilde bir arada kullanılmasıdır. Bu nedenle romandaki mekânlar Doğu-Batı çatışması, kimlik, kültür ve aidiyet meseleleri etrafında ele alınacaktır.

Mekân, toplumsal hayatta insana kimlik ve aidiyet sağlayan temel unsurlardan biridir. Topluma dair tüm unsurlar mekânla birlikte var olur, nesilden nesile devam eder. İnsanın,

14 Sigmund Freud, baba katlini suçluluk duygusunun başlıca kaynağı olarak yorumlar. Şöyle ki; erkek çocuk, babasını bir yandan rakip olarak görerek onu ortadan kaldırmak isterken öte yandan da babasına sevgi duyar. Freud, çelişkili bu iki tutumun babayla özdeşlemeyi sağlayacağını ifade eder. Erkek çocuk, babasına duyduğu hayranlık ve öykünme duygusu ile onu ortadan kaldırıp yerine geçmeyi arzulasa da iğdiş eylemiyle cezalandırılma korkusuyla bu isteğinden vazgeçer. Çocukluktan gelen bu istek, bilinçdışında suçluluk duygusu olarak şekillenir (Freud, 1995, ss. 230-231).

yaşadığı ortama kök salmasında, geleceği inşa etmesinde mekânın ruhu, yapısı, taşıdığı değerler önemli roller üstlenir. Dolayısıyla “mekân, zamanın düşünce ve imgelem dünyalarının yansıdığı bir ayna görevi görmektedir.” (Tümtaş, 2012, s. 12).

Romanda gecekondur, apartman, kahvehane, bakkal, dükkân, rasathane, kütüphane gibi kapalı mekânlardan; gecekondur ve apartman bahçeleri, Kadıköy pazarı, mahalle sokakları gibi açık mekânlardan söz edilmektedir. Kapalı mekânlar, daha çok psikolojik tahlillerin yer aldığı, bireyin kendiyle hesaplaştığı ya da iç dünyasının ön planda olduğu kurmaca eserlerde ağırlık kazanır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da değinileceği üzere romanda mekân ve kişi ilişkisi daha çok kapalı mekânlar ve eşyalar üzerinden verilmektedir.

Romanda coğrafi ve kültürel göç olgusu önemli yer tutmaktadır. Romanın merkezindeki iki aile de maddi sebeplerle memleketlerinden başka şehirlere ya da ülkelere göç ederler. Muhlise ve Raşit, iş imkânı için Siirt’ten İstanbul’a yani hem yön hem de kültür açısından Doğudan Batıya göç eder. İstanbul’da önce Tophane semtindeki bir hana, sonra, Şişli’deki Teneke Mahallesi’nde bir gecekonduya taşınırlar. Burada özellikle 1950 sonrası artan göçlere ilişkin bir gerçeklik söz konusudur:

1950’ye kadar fazla bir gelişme göstermeyen göç hareketleri 1950’den sonra Türkiye’nin en ciddi sorunlarından biri haline gelmiştir. (...) Bu dönemde kente göç edenlerin en temel problemlerinden biri de barınma sorunu olmuştur. Zaten yoksul olan bu kesim için kentte ev kiralayacak parayı bulamadıkları için gecekondur yapmak tek çare haline gelmiştir. Böylece kentlerin etraflarını saran gecekondulaşma süreci başlamış olur (Koyuncu, 2012, ss. 380-381).

Raşit ve Muhlise, maddi gelir açısından sıkıntı yaşayan bir aile olarak Şişli semtindeki Teneke Mahallesi’nde bir gecekondur inşa ederler. Agâh Bey de iş imkânı için İstanbul Çengelköy’den Almanya’ya yani Doğudan Batıya göç eder, çocuklarını da yanına aldırır.

Raşit ve Muhlise, Arap asıllıdır, bu nedenle evde Siirt’in köylerine özgü Arapça ve Türkçe konuşulmaktadır. Bazen bu diller iç içe konuşulur, çocuklar Arapçayı anlar ve cevapları Türkçe verirler. Böylece aile içinde iki dillilik hüküm sürer. Ancak göçle beraber kültürler de taşınır, dönüşür hatta unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Siirt kültürü, Raşit ve Muhlise aracılığıyla İstanbul’daki gecekonduda değişerek/dönüşerek devam eder. Tümtaş’ın da belirttiği gibi, mekânın barındırdığı ve şekillendirdiği kültür, kimlik oluşumunda büyük bir role sahiptir (Tümtaş, 2012, s. 11).

Raşit ve Muhlise, kızları Nâlân’ı, Almanya’da bir süre yaşamış Baki Naim ile evlendirdikten sonra Batılı yaşayışa kıyısından da olsa adım atmış olurlar. Bu nedenle Teneke

Mahallesi’nden Bostancı’ya taşındıklarında büyük bir yabancılık çekerler. Tanzimat dönemiyle birlikte Batılılaşmanın temsili haline gelen “apartman dairesi”nde ailenin kültürü, dili ve yaşam biçimi gecekondudaki kadar kabul görmez. Feza Apartmanı sakinleri, ailenin birbiriyle uyumsuz ve eski eşyalarını yadırgarlar. Muhlise ve Raşit, komşularının kendilerini küçük gördüklerinin farkında olarak mekânın yarattığı aitlik duygusuna yabancılaşırlar. Böylece aile, kendileriyle aynı kültür ve yaşam seviyesine sahip kapıcıdan başka kimseyle iletişim kuramaz. Komşuluk ilişkileri mahalledekine göre çok zayıf kalır. Teneke Mahallesi’nde anlattığı menkıbeler ve otoriter kişiliğiyle iyi kötü bir saygınlığı olan Muhlise Hanım, apartmanda görmezden gelinir. Mekâna anlam katan insan, burada işlevini yitirmiş, Muhlise Hanım ve ailesini köksüzlüğe, boşluğa sürüklemiştir. Çünkü “mekân kendi kimliğine sahiptir, bu onu diğer mekânlardan ayırt eden bir özellik ve kişiliktir ve ikinci olarak insanlar kendilerini bir mekân ile tanımlarlar, bu mekâna karşı bir aitlik ve bağlanma duygusu hissederler.” (Tümtaş, 2012, ss. 11-12). Muhlise Hanım, kimliğini ve aidiyetini sürdürmek için sokaklarda, çay bahçelerinde tanımadığı kadınlara menkıbelerini anlatır, hatta kendi gibi Doğulu olanları tutup zorla evine getirir, onları misafir gibi karşılayarak bir nevi Teneke Mahallesi’ndeki hayatını apartmana taşımaya çalışır. Raşit, Batıyı temsil eden apartman hayatını reddeder. Çünkü kendi kültürlerine benzemeyen “öteki” kabul ettiği apartman sakinlerinin hayatına yani “sosyete”ye dahil olmak istemez. Kendini, Siirt’i hatırlatan Teneke Mahallesi’ne, “kendi gibi” aynı kültür ve zihniyete sahip insanların gittiği kahvehaneye ait hisseder. Bostancı’daki kahvehaneye emekli memurlar gittiği için kendini oraya ait hissetmez ve daha çok sokaklarda ya da evde pencere önünde vakit geçirir. Ne de olsa “insan, yaşadığı mekânla anlam kazanan bir varlıktır.” (Haydar, 1991, s. 59). Dolayısıyla özellikle kültürel anlamda mekân değiştirmek bir nevi kimlik bocalamasına da sebep olmaktadır.

Apartman dairesinin geniş imkân ve konforuna rağmen Muhlise Hanım, küçük de olsa kendine ait bir toprağı olsun ister. Kaloriferin iyi ısıtmadığını düşünerek, sobayı özler. Mahalleyle özdeşleşen “bakkal ve veresiye” burada geçerli değildir. Bostancı’daki Bakkal veresiye vermediği için Muhlise Hanım ona “kazıkçı” adını verir. Oysa mahalle kültüründe bakkal veresiye vermekte, hatta zaman zaman hayırseverler tarafından veresiye defterindeki tüm borçlar gizlice kapatılmaktadır. Ailenin yaşadığı uyum sorunları, kırsaldan kente göç eden herkesin yaşayabileceği sorunlardır. Ahmet Koyuncu’nun kırsaldan kente göçün uyumsuzluğunu dile getirdiği şu tespitler romandaki göç sorununu özetler niteliktedir:

Kırsaldan taşınan kültürel değerlerin, kentsel değerler ve yaşam tarzları ile çatışması temel bir sorun olarak su yüzüne çıkmıştır. Ekonomik yetersizlikler, yoksulluk, eğitim düzeyinin düşük olması ile daha da belirginleşen kente uyum problemleri, göç edenleri farklı bir

kültürel hayat ve yaşam tarzı üretmeye yöneltmiştir. Bu durum kırsaldan göç edenler ile yerli nüfus arasında yaşanan toplumsal ayrışma ve sosyal dışlanma gibi yapısal problemlerin de doğmasına neden olmuştur (Koyuncu, 2012, s. 382).

Muhlise ve Raşit'in diğer göç eden aileler gibi şehre uyum sağlama süreçleri gecekonduda daha kolay olur. Çünkü Teneke Mahallesi, kendilerine benzer kültür ve zihniyete sahip ailelerin büyük şehirlere göçüyle sonradan oluşturulmuştur. Bu durum, kırsaldan kente göç edenlerin eski yaşam tarzlarını şehrin kenar semtlerinde bir arada (tıpkı köy gibi) devam ettirme çabası olarak da görülebilir. Dolayısıyla şehir hayatına uyum süreci tam anlamıyla gerçekleşme imkânı bulamaz. Netice olarak Teneke Mahallesi, gerçek bir Türk-İslâm mahalle kültürüne sahip değildir. Âdeta kimliğini kaybetmiş bir mahalledir. Aslında “kentin özü ve çekirdeği olan mahalle” (Alver, 2009, s. 137) gecekonduların türediği 1930'lardan itibaren geleneksel mahalle anlayışının sakat bir taklidi olarak gecekondular mahallelerini de temsil etmek durumunda kalmıştır (Alver, 2009, s. 138).

Baki Naim, Nâlân'ın ailesine göre daha iyi şartlarda yaşama imkânı elde edebilmiş, Almanya'da bir süre yaşadığı için kendini Batılı olarak üstün görmüş biridir. Nâlân'ın yaşadığı yer ise bir gecekondudur. Üstelik evin birçok eksiği vardır. Kendisini istemeye geldikleri ev, komşulardan toplanan sandalyeler ve birbirleriyle uyumsuz fincanlarla âdeta bir panayır ortamını andırmaktadır. Netice itibarıyla mekân, iki aile arasındaki uyumsuzluğu başından itibaren bariz olarak yansıtmaktadır. Bu sonucun meydana gelmesinde yukarıda bahsedilen, göçün kimliksizleşmeye götüren olumsuz etkileri de rol oynamıştır.¹⁵ Nâlân'ı istemeye gelen Baki Naim ve dayısı, daha önce kız istemeye gittikleri Almanya'daki evle bu evi karşılaştırırlar ve kendi yaşam standartlarının çok altında buldukları bu ev ve aileyle bir yakınlık kuramazlar. Aynı şekilde Nâlân ve ailesi de aynı uzaklığı ve şaşkınlığı hissederler. Hatta Raşit, Baki Naim'in ve dayısının, kendi kızlarını istemeye gelmelerine hayret eder. Çünkü mekân, insanla, insan da mekânla biçimlenir, birbirini tamamlar, geleceğe taşınır. Nihayetinde mekân üzerinden yansıtılan kimlik ve kültür çatışmaları iki aileyi de büyük bir bocalama ve uyumsuzluğa içine sürükler.

Baki Naim, babasının ölümünden sonra Almanya'dan bazı eşyalar getirir. Eşyalar, evdeki diğer eşyalarla bir bütünlük oluşturmadığı için evin salonunda günlerce koliler halinde kalır. Eşyaların bir bütünlük oluşturamaması da Baki Naim'in kişiliğindeki parçalanmayı gösterir. Nalan, evi terk ettiğinde eşyaların bir kısmını alsa da eşyalar işlevsiz bir şekilde Nalan'ın

15 Tümtaş, Türkiye'deki mekânsal ayrışmaları başta kapitalist sistemin konumlanışına ve buna bağlı olarak gelir durumu, konut, eğitim, sosyal güvencesizlik gibi sosyo-ekonomik eşitsizliklere, etnik, dini, kültürel vb. kimliksel farklılıklara bağlar. Ona göre Türkiye'deki kentlerde mekânsal ayrışmanın temelinde ise “kentli-köylü ikilemi”nin yarattığı kültürel farklılıklar vardır (Tümtaş, 2012, s. 109).

sığıntı gibi yaşadığı odalarda yıllarca aynı şekilde bekletilir. Yani eşyalar da bulundukları mekânlara tıpkı sahipleri gibi uyum sağlayamazlar.

Muhlise, yıllarca hayalini kurmasına rağmen Teneke Mahallesi'ndeki kentsel dönüşümde gecekondularının tapusunu alamaz. Üzerlerinde Bostancı'daki dairenin tapusunun bulunması, gecekonduların tapusuna engel olarak gösterilir. Muhlise, ailesinin itirazlarına rağmen Bostancı'daki konforlu sayılabilecek dairelerini satın alıp Teneke Mahallesi'ndeki eskimiş, yıllarca içinde oturdukları gecekonduyu satın alır, geri kalan parayla da Teneke Mahallesi'nde toprak alıp ev yaptırır. Böylece memnun olmadığı, uyum sağlamakta zorlandığı apartman hayatından kurtularak yine bir gecekonduyu tercih eder. Çünkü diğer aile bireyleri gibi kendisini gecekonduların mahallesine ait hisseder. Ailenin oğlu Kemal de kimlik ve aidiyet bağı kurduğu Teneke Mahallesi'ne geri döner, bir bodrum katı kiralayıp babasının eskiden gittiği kahveye gider, çocukluk arkadaşı Bakkal Aykut'tan alışveriş yapar. Kısacası, Kemal, babaya ve kültüre geri döner. Bachelard'ın ifade ettiği üzere, “Doğduğumuz ev, anıların ötesinde, fiziksel olarak içimize kaydedilmiştir. Bir organik alışkanlıklar öbeğidir.” (Bachelard, 2008, s. 51). Sonunda aile fertleri Teneke Mahallesi'ne geri döner. Ne de olsa, “mahalle, hayatın, belli bir kültür, değer, inanç, ritüel ve gelenek çerçevesine örüldüğü, bu yönüyle kendine özgü yapısı, kimliği, hayat tarzı ile mücehhez bir ortamdır.” (Alver, 2009, s. 138). Raşit, eski kahvehaneye geri dönerek kimliğine/benliğine kavuşmanın huzurunu duyar.

Yeni gecekondunun şartları sağlıklı ve konforlu bir yaşam için çok elverişsizdir. Çünkü henüz yollarının toprak olduğu, şehre ait hiçbir imkânın olmadığı bir yerde inşa edilmiştir. Otobüs durakları uzaktır, yakında imara açılacağı ve değerlendirileceği söylenmektedir. Muhlise ve ailesinin yaşadığı olaylar, göçlerin arttığı ve gecekondularda dönüşümlerin yaşandığı 1980 sonrasının yaygın şartlarıdır. Nitekim romanda Sabri'nin ilkokula gittiği yıllar 1990'lardır. “1980'ler ve sonrasında devam eden kentleşme ve kent merkezlerinde artan bina yoğunluğu, orta sınıfın artan konut talebi vb. sebepler gecekonduların alanlarının birden değer kazanmasına yol açmıştır.” (Koyuncu, 2012, ss. 386-387). Yeni gecekondular, kötü, acele, uyumsuz ve eksik inşa edilmiştir. Bu durum da göçün yarattığı uyumsuzluk problemlerinin bir sonucudur. Ancak evin küçük bir bahçesi vardır. Tıpkı köylerindeki gibi küçük de olsa toprak işleri Muhlise'yi ve Raşit'i özledikleri hayata kavuşturur. Eşyalar ise ailenin çok kültürlü hayatı gibidir: “Salondaki eşyalar da hane halkı gibi farklı evlerde ömür tüketip nihayet buraya taşınmışlardı. Onlar da yaşlanmıştı ama hâlâ iş görüyorlardı.” (ss. 311-312). Zamanla gecekondunun şartları eskiye nazaran daha da kötüleşir. Ev, hiç ısınmaz. Bozulan ve bir türlü tamir edilmeyen trafo yüzünden son dört ay elektrik de yoktur. Aile mum ışığında oturmaktadır. Sokağın dört farklı adı vardır, bu nedenle posta da gelmez fatura da. Tüm bu olumsuz nitelikler Teneke Mahallesi'nin kimliksizleşmesinin

göstergeleridir. Nâlân ile Sabri'nin odasının düzeni de eski düzenlerini tekrar eder: Karşılıklı iki divan, üç kapılı bir dolap, içinde boş tüp olan katalitik bir soba. Tahta sandık, üstünde kutular, örtüler. Görüldüğü üzere aile, Bostancı'daki konforlu hayattan sonra, onlarca sorun ve yokluğa rağmen aidiyet duydukları gecekonduya geri dönerler. Çünkü, kişinin kimlik değerlerini ve özgün yönlerini en iyi yansıtan mekân evdir (Yılmaz, 2019, s. 147). Ancak yeni nesli temsil eden Sabri, kendini bu mahalleye ait hissedemez, kimlik ve aidiyet ilişkisi kurduğu Bostancı'daki apartman dairesinden, sokak ve dükkânlardan çok zor ayrılır. Sabri için babasına ait, doğduğu ev olan Bostancı'daki apartman dairesi, yaşamak istediği ancak güç yetiremediği Batılı yaşayışı temsil eder. Teneke Mahallesi'ndeki gecekonduda ise Doğu kültürünün izlerini barındırır. Sabri, babasından aldığı sözde eğitim ile gecekondudaki yaşantısı arasında çatışma yaşar. Örneğin, ağzında yemek varken konuşan dayısını, “yemek yerken konuşulmaz” diyerek uyarması herkesi güldürür. Sabri, babasından öğrendiklerini annesi ve anneannesinde davranış olarak göremeyince bunları bir alışkanlık haline getirmekte zorlanır. Bir diğer örnek de babaannenin öğrettiği, “Demirciler demirciler çalışın çalışın. Sanata alışıñ sanata alışıñ ding dang dong” (s. 153) şarkısının Almanya'yı ve işçileri temsil etmesinden dolayı, anneanne tarafından “gavır şargısı” diye reddedilerek ilahi öğretmenin tercih edilmesidir. Görüldüğü üzere Sabri, küçük yaşlardan itibaren iki farklı kültürün şekillendirdiği muamelenin etkisi altındadır. Dolayısıyla bu çatışmalı unsurlar arasında Sabri'nin kendine bir kimlik geliştirmesi çok daha zorlaşmaktadır. Sabri iki ev arasında gidip gelmekle bir nevi Batılı yaşayış ile Doğu kültürü arasında göç yaşayarak, kendi zeminini kaybetme tehlikesi yaşar.

Nâlân, Baki Naim'den boşandığında ailesinin yanında yaşamaya başlar, romanın birçok kişisi gibi farklı kültürlerin inşa ettiği farklı mekânlar arasında gelgitler yaşar. Evli iken Bostancı'daki daireye yerleşir. Annesi kadar apartman hayatına yabancılık çekmese de Baki Naim tarafından hiçbir zaman beğenilmez, en basit dikkatsizliği ve uyumsuzluğu karşısında Doğu kültürüne ait bir yaşantıyı sürdürmesi sebebi ile hakarete uğrar. Buna rağmen bir sığıntı gibi anne babasının yanında yaşamaktansa güzel anlarını hatırlamaktan zevk aldığı evinde yaşamayı tercih eder. Bachelard'ın dediği gibi “Ev sayesinde anılarımızın büyük bölümü barındırılmış olur. (...) Ömrümüz boyunca kurduğumuz düşlemlerde dönüp dönüp geliriz buralara. (...) Bilinçdışı orada geçirir gününü. Anılar hareketsizdir; uzama bağlandıkları ölçüde sağlamca tutunurlar yerlerine.” (Bachelard, 2008, s. 43-44). Nâlân da her genç kadın gibi kendi düzenini kurduğu, eşile çocuğuyla mutlu olmayı hayal ettiği evi ile hayatın tehlikelerine karşı korunmak, varoluşunu gerçekleştirmek ister. Çünkü “Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi yaşamda karşılaştığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır (Bachelard, 2008, s. 41).

Sonuç

4 Hane 1 Teslim, Türkiye'nin modernleşme serüvenini, siyasal, kültürel, coğrafi ve dini meselelerini, baba-oğul çatışması, iktidar ve otorite ilişkileri üzerinden ele alan, kurgu, dil ve estetik yönden başarılı kabul edilebilecek bir roman örneğidir. Eserin genelinde kültürel ve coğrafi düzlemde göç üzerinden Doğu-Batı çatışması ve mekânın kimlik, kültür ve aidiyet üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. İstanbul'dan Almanya'ya ve Siirt'ten İstanbul'a yapılan göçler üzerinden iki ailenin kimlik arayışının ve ebeveyn ilişkilerinin anlatıldığı romanda göçün, birey üzerindeki yabancılaştırma etkisine yer verilmiştir. Romanda göçün iki şekli de yer alır; bir mekândan farklı bir mekâna ya da yerli kültürden öteki kültüre mecburi ya da temelsiz/hazırlıksız geçiş. Romanda her iki göç şeklinin de aile bireyleri üzerindeki olumsuz etkilerine yer verilir. Olumsuz ebeveyn ilişkilerinin yarattığı güvensiz bireyler, göçün meydana getirdiği kaygan zeminlerde kendilerini/benliklerini gerçekleştirmenin peşine düşerler. Ancak ebeveyn terbiyesinin, kültür ve ahlâkın yarım kaldığı, geçirtilmediği ya da yok edildiği mekânlarda bireyler de kendi varoluşlarını gerçekleştirememenin büyük sıkıntılarını yaşarlar. Birey mekânla birlikte kimliğini/benliğini, kültür ve medeniyeti, geleceğini inşa eder ve diğer nesillere aktarır. Tüm değerler mekânla korunur, gelişir. Romanda kimliksiz mekânlar ve eşyalar, kimlik arayışında, mutsuz bireyler yaratır. Çünkü mekânla kurulamayan bağ, kültürden de kopukluğa neden olur. Kaygan bir zeminde kaybolan bireyler bir yandan ideal ben'in peşinde sürüklenirken bir yandan da Doğu kültürüne yani kendi zeminlerine yabancılaşırlar. Baki Naim, hayatı boyunca ideal ben'inin peşinde farklı kimliklere bürünür. Batılı bir kimlik ve yaşayışı idealize ederken Doğu ve Batı arasında bocalar. Oğlu Sabri, anne ve babasının iki farklı kültüre ait kimlik ve yaşantılarının arasında gelgitler yaşar ve babası gibi Batılı kimliği arzu nesnesi haline getirerek Doğu kültüründen ve kendine daha yakın bulduğu Necip Mahfuz'dan kendini ayırtamaz. Doğu ve Batı arasında yaşadığı çatışma, baba-oğul, Tanrı, din ve iktidar meselelerinde de karşısına çıkar. Çünkü babasıyla sağlıklı özdeşim yaşayamayan erkek çocuk hiçbir zaman bir erişkin haline gelemmez, ârafta kalır (tıpkı Tanzimat döneminden itibaren Doğu ve Batı arasında ârafta kalan erkek çocuklar gibi) ve başta politika ile din olmak üzere bütün iktidarlara karşı bir tavır içinde kimlik ve aidiyet elde etmeye çalışır.

Kaynakça / References

- Alver, K. (2009). Mahalleye Giriş. *Hece, Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı*. 150/151/152, s. 137-148.
- Bachelard, G. (2008). *Uzamanın Poetikası*. (Alp Tümerterkin, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cebeci, O. (2009). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. (2. baskı) İstanbul: İthaki Yayınları.

- Courberive, J. (1965). *Aşâğılık Kompleksinden Kurtulmanın Çareleri*. (Halis Özgü, Çev.) İstanbul: Özgü Yayınevi.
- Freud, S. (1995). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*. (Kâmuran Şipal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Geçtan, E. (2017). *Psikanaliz ve Sonrası*. (16. baskı) İstanbul: Metis Yayınları.
- Horney, K. (2003). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*. (Selma Koçak, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.
- Horney, K. (1994). *Psikanalizde Yeni Yollar*. (Selçuk Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- İlbak, Ü. (2015). *Medeniyet ve Kültürde Değişim*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- İnanç, H. (2005). *Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. Ankara: Adres Yayınları.
- Jung, C. G. (2016). *Freud ve Psikanaliz*. (İsmail Hakkı Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Kalın, İ. (2017). *Ben, Öteki ve Ötesi*. (9. baskı) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kernberg, O. (2012). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* (3. baskı). (Mustafa Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Tuna, K. (2009). Şehrin Serüveni. *Hece, Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı*. 150/151/152, 16-22.
- Koyuncu, A. (2012). "Türkiye'de Göç ve Kentleşme". Köksal Alver. (Ed.) *Kent Sosyolojisi* içinde, s. 379-393. Ankara: Hece Yayınları.
- Köse, A. (2000). *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- McWilliams, N. (2017). *Psikanalitik Tanı, Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak*. (6. baskı) (Erkan Kalem, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Miller, A. (2019). *Yetenekli Çocuğun Dramı* (11. baskı). (Emine Avşar, Çev.) İstanbul: Profil Yayınları.
- Parla, J. (2009). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* (7. baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parman, T. (2004). *Psikanalitik Denemeler*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Parman, T. (2000). *Ergenlik ya da Merhaba Hüznü*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tümtaş, M. S. (2012) *Kent, Mekân ve Ayrışma, Kentsel Mekanda Ayrışma Dinamikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, E. B. (2019). *Edebiyat Şehir Hafıza, Türk Romanında Hafıza Mekânı Olarak Şehir (1940-1960)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1986). *Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Eğitimi ve Ruhsal Sorunları* (2. baskı) Ankara: Türkiye İş Bankası.
- Yüce, N. M. (2018). "Baba-Oğul-Otorite Üçgeninde Kırmızı Saçlı Kadın ve Transatlantik". *DTCF Dergisi* 58(2) 1267-1277.